

Nechutová, Jana

[Hlaváček, Ivan. Úvod do latinské kodikologie]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1980, vol. 29, iss. E25, pp. 320-321

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108934>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Význam prvního vydání Merkelbachovy knihy byl prokázán nejen velkým zájmem o tuto publikaci, ale i faktem, jež jsme zde již naznačili, že totiž řada autorových postřehů a vývodů se odrazila v novějších studiích a edicích (srov. edice *Incerti auctoris epitoma rerum gestarum Alexandri magni cum libro de morte testamentoque Alexandri*, ed. P. H. Thomas, Leipzig 1960, 1966², nebo *Historia de preliis Alexandri Magni I—II*, ed. J. Bergmeister, Meisenheim 1975). Tento úspěch prvního vydání znásobuje existence rozšířeného vydání druhého, jež bude mít nepochybně své pevné místo v odborné literatuře vztahující se k široké problematice románu o Alexandrovi.

Dagmar Bartoňková

Ivan Hlaváček, Úvod do latinské kodikologie. Státní pedagogické nakladatelství Praha 1978, skriptum Univerzity Karlovy, fakulty filozofické. 142 stran.

Skriptum Ivana Hlaváčka přináší nejen posluchačům historie a archivního studia, ale i širšímu obecnému zájmu o literární památky evropského středověku poučení o poměrně nedávno vytvořené disciplíně pomocných věd historických, o níž jsme dodnes měli představy přinejmenším neucelené. Publikace je přínosem i pro jiné společenskovední obory, tedy také pro latinskou literární a filologickou medievistiku, která se neobejde bez pramenného rukopisného studia. Autor sám ostatně kodikologii definuje (str. 7) jako „disciplínu, stojící na pomezí historických a filologických věd, mající úkolem podávat všestranný rozbor literárních kodexů jako hmotných artefaktů“. Pod latinskou kodikologii pak zahrnuje (str. 9) „všechno, co spadá pod pojem písma latinského, bez ohledu na to, jakým jazykem příslušné literární texty jsou psány“ a časově ji vymezuje zásadně středověkem, i když je nutno brát v úvahu jisté přesahy na obě strany, zejména do novověku. Toto „Základní vymezení tematu a vztah k příbuzným disciplínám“ podává autor v 1. kapitole. Pro odborníky v antické literatuře a pro znalce středověku, zejména raného, jsou zajímavé kapitoly druhá — „Vývoj a současný stav kodikologie“ a čtvrtá — „Přehled dějin rukopisných knihoven od starověku do současnosti“: Hlaváček zde vykládá o konzervačních snahách pozdní antiky (Cassiodorus) a o prvních klášterních knihovnách a v obou kapitolách dovádí historii rukopisů a rukopisných knihoven až do současnosti, přičemž bere zřetel i na český vývoj; čtvrtá kapitola podává poučení i o pomůckách evidence rukopisných knihoven. Velmi cenné jsou zde výklady o současných kodikologických pracovištích (str. 17nn.), o různých druzích moderní evidenční práce (str. 40nn.) a o osudech bohemikálních rukopisů od vynálezu knihtisku až do dneška (str. 53nn).

Třetí kapitola Hlaváčkových skript je nazvána „Prameny a jejich klasifikace“: je v ní řeč o pramenech přímých a nepřímých a je zde podáno další vnitřní členění těchto dvou skupin. Při této příležitosti se dovidáme i o středověkých soupisech knih a knihoven (str. 25n).

Velmi zajímavý je i z hlediska našich představ o hmotné kultuře středověku výklad kapitoly páté — „Rukopis, jeho vznik, popis a uplatnění“. Dovidáme se v první řadě vedle časového a místního rozlišování kodexů o typologii knihy, o různých hlediscích, z nichž lze posuzovat funkci rukopisů, ve shodě se zaměřením kapitoly je pak nejdůležitější pozornost věnována otázkám, spjatým s vnější úpravou a vzhledem rukopisů: psacím látkám (i jejich výrobě, úpravě, výrobu), osobám a institucím, které se podílely na vzniku rukopisů. Jednotlivé úseky této kapitoly přinášejí přitom mnohem více, než kolik slibují: tak ve výkladu o písacích se použijeme např. i o cenách rukopisů, o datování, o subjektivních písacích přípiscích, o rozdílu mezi diktovaným a opisovaným textem, o složkách, a čteme zde i obsažnou pasáž o iluminovaných rukopisech (jen iluminacím je věnována str. 80—81, vnější úprava, jako vazba a jejím typům a výzdobě str. 82—83). V dalších odstavcích této materiálové velmi bohaté kapitoly autor podává všeobecný návod k popisu rukopisů; posléze mluví o typech rukopisů a jejich komentech.

Případně byly voleny obě přilohy k učební pomůcce: snad všem zainteresovaným pracovníkům bude vydatnou pomůckou „Seznam rukopisných knihoven v českých zemích“ (= Příloha I, str. 103nn.) a rovnou měrou pro historika i filologa — literárního vědce budou zajímavé „Ukázky středověkých textů, týkajících se rukopisů“ (= Příloha II, str. 115—126), z nichž tři poslední se týkají historie českých rukopisů. Latinský filolog by zde rád četl a měl případně pro své studenty k dispozici také ukázkou

z Cassiodorových „Institutiones“ (c. 30), popř. příslušnou pasáž z „Regula s. Benedicti“ a dále výňatek z Alkuinovy básně „De sanctis Eboracensis ecclesiae“, jejíž verše 1525–1561 přináší soupis knihovny kláštera v Yorku, starší než první Hlaváčkově otisknutý seznam (str. 115 n.); autor skript byl ovšem veden svými zřeteli a nemohl jistě do velmi stručné antologie pojmut všechny texty k dějinám rukopisů.

Poznámky, řazené vždy za jednotlivé kapitoly, jsou velmi důkladné a jejich pojetí přispívá k ucelenosti vlastního textu. V poznámkovém aparátu totiž nacházíme jednak drobnější doplňkové výklady, jednak hojné a vyčerpávající odkazy na literaturu, a to také a především na literaturu novou a nejnovější. Je třeba připomenout, že dosáhnout v tomto ohledu byt jen relativní úplnosti je při současné záplavě informací a množství vycházejících publikací nesmírně obtížné. Hlaváčková práce se vůbec vyznačuje snahou o úplnost a ucelenost. Celý jeho výklad je omezen velmi racionálně hranicemi látky samé a pokud někde autor cokoli vynechává, činí tak jen tehdy, může-li tak učinit, jak sám na několika místech říká, s dobrým svědomím, tj. tehdy, je-li o dané věci vyloženo jinde v dostupné literatuře.

Na okraj zde poznamenejme, že téměř současně s příručkou Hlaváčkovou, z níž můžeme čerpat převážně pro latinským jazykem psaný rukopisný materiál evropské i české provenience, vyšla ve Státním pedagogickém nakladatelství učebnice *Milana Kopeckého* „Úvod do studia staročeských rukopisů a tisků“ (o 180 stranách, s černobílými i barevnými fotografickými přílohami), z níž lze obdobně čerpat pro materiál český psaný, ale nejen rukopisný, nýbrž i tištěný. Jejím základem je vysokoškolské skriptum „Staročeské rukopisy a tisky“, vydané poprvé v roce 1965 a pak vždy v rozšířené verzi v roce 1970, 1973 a 1975. V této učebnici zřetel k potřebám posluchačů bohemistiky vedl ke kombinování kodikologických výkladů s výklady literárně-historickými, přičemž se studentům v rámci knihovědného poučení dostává i nejnútnejšího prvního úvodu do paleografie. — Zmínujeme se zde o Kopeckého učebnici z toho důvodu, že tvoří k Hlaváčkově příručce o středověké latinské knize protějšek v tom smyslu, že jejím předmětem je středověká a raně novověká kniha psaná českým jazykem. Protějšek ovšem velmi volný, neboť Hlaváček i Kopecký vycházejí z odlišného materiálu a sledují odlišný cíl. Obě pomůcky, které se s výhodou mohou navzájem doplňovat, podstatně usnadní studium posluchačům různých historických i filologických oborů a uvítá je každý odborník, který pracuje s rukopisným materiálem, s prvotisky a starými tisky, zvláště nedostalo-li se mu speciálního školení historického ani bohemistického.

Jana Nechutová

Albert Blaise, Lexicon Latinitatis mediae aevi (Corpus christianorum — Continuatio mediaevalis), Turnhout (Belgique) 1976, LXX + 970 stran.

J. F. Niermayer, Mediae Latinitatis Lexicon minus (Lexique latin médiéval — Français/Anglais), perficiendum curavit C. van de Kieft, Leiden 1976, I (XVIII + 1138 stran), II (Abbreviationes et Index fontium, XIX + 78 stran).

Odborníci, kteří pracují s latinskými středověkými texty, získali v poslední době dvě důležité pomůcky — slovníky středověké latiny, z nichž první (Blaise) má podtitul „praesertim ad res ecclesiasticas investigandas pertinens“, druhý (Niermayerův) je určen zejména historikům.

Alberta Blaise známe již jako autora slovníku křesťanské latiny (1954, 4. vyd. 1975). Stejně jako tento slovník zasahoval do oblasti latiny středověké, zasahuje *Lexicon Latinitatis mediae aevi* do novověku. Ze seznamu excerpovaných pramenů lze vyčíst, že Blaisův materiál tvoří převážně texty 7. — 15. stol., najdeme zde však i Fr. Bacona (17. stol.), Leibnitze (17. — 18. stol.), encykliku Pia XII. z roku 1949 a čtete zde dokonce heslo „*Marconicus... Marconica ope, Pii XI 14. oct. 1934, grâce à la radio*“, zatímco taková slova moderní latiny jako je *telegraphus* nebo *probabilismus* sem autor nepojal. Z úvodního slova se dovidáme, že slovník vznikl jednak prací s glosářem Du Cangeovým, jednak vlastní excerpcí, a že jeho cílem je doplnit Niermayera tam, kde je jeho „*Lexicon*“ příliš stroze zaměřeno na slovní zásobu historických dokumentů. Za tímto úvodním slovem najdeme cenný soupis slovníků ke středověkým pramenům, v němž figurují pro poučení uživatele i díla, jejichž sestavovatel přímo neužil, a podobně sestavené soupisy edičních sbírek a autorů. Z textů české provenience užil Blaise Kosmovy Kroniky a Kosmových pokračovatelů. — Ekvivalent každého latinského vý-